VERTIKÁLNE A HORIZONTÁLNE JAZYKOVÉ POTREBY¹

JURAJ DOLNÍK

Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava, Slovensko

DOLNÍK, Juraj: Vertical and horizontal language needs. *Jazykovedný časopis (Journal of Linguistics)*, 2021, Vol. 72, No 1, pp. 21 – 36.

Abstract: The author asked the question of how the vertical and horizontal orientation of man manifests itself in his linguistic world. He follows the interpretations of the philosopher P. Sloterdijk and accepts the thesis that man's activities are governed by his vertical and horizontal needs. He emphasizes that one experiences a vertical need as a need to have access to objective truth as well as a paradigmatic need, that is, the need to discover a pattern for one's own behavior and action. In contrast, horizontal needs motivate him to concentrate on his own self-realization potential. He then develops the idea that a person also in the language modality has both horizontal and vertical needs and demonstrates how these needs manifest themselves in language communication and then in naming units with special regard to proper names. The interpretation of language communication and naming units from the perspective of these needs led the author to conclude that the fundamental governing factor of language use is the truth.

Key words: vertical and horizontal needs, communication, naming units, proper names, truth

ÚVOD

Vincent Blanár s nezvyčajnou vytrvalosťou systematicky rozvíjal svoju koncepciu pomenovacích jednotiek v diachrónnom aj synchrónnom aspekte s výsledkom, že môžeme výdatne čerpať z cennej rozsiahlej deskripcie týchto jednotiek, obohatenej výkladmi ich jazykových aj mimojazykových súvislostí. Veľa energie plodne vynaložil na dôkladné osvetlenie obsahovej stránky apelatívnych aj propriálnych výrazov, lexikálneho významu (Blanár, 1984) i významu a obsahu vlastných mien (najrozsiahlejšie v monografii Blanár, 1996), zužitkujúc poznávaciu silu konfrontácie sémantiky apelatív a proprií (Blanár, 1980). Keďže značnú časť svojich výskumov realizoval v ére, v ktorej dominovala systémová jazykoveda, jeho takpovediac klasické práce sú založené na systémovolingvistickom prístupe, čo sa ukázalo ako zvlášť podnetné, keď vyzdvihoval potrebu skúmať vlastné mená v rámci onymického systému (prehľadný výklad podáva napr. v práci Blanár, 1993). Sledujúc

¹ Táto práca vznikla s podporou Agentúry na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-01-0176 a s podporou Vedeckej grantovej agentúry MŠVVaŠ SR na základe schválenia výskumného projektu č. 1/0553/18.

vývin lingvistického myslenia v druhej polovici 20. storočia, dobre si uvedomoval hranice systémovej lingvistiky a do svojho teoreticko-metodologického obzoru vťahal ponuky pragmatickej lingvistiky, aby vyskúšal plodnosť jej metód v onomastike (Blanár, 2004). Svoj ďalší výskum pomenovacích jednotiek, najmä vlastných mien, mienil orientovať na ich používanie so zreteľom na relevantné životné súvislosti (ako mi to oznamoval v jednom z posledných osobných rozhovorov).

V tomto príspevku sa výrazne odráža zámer V. Blanára odhaľovať relevantné životné súvislosti pri snahe o posúvanie poznania problematiky pomenovania. Ide v ňom o to, aby sa na túto problematiku nazeralo v súvislosti so životnou (existenčnou) orientáciou človeka. Z perspektívy tejto súvislosti však môžeme skúmať aj ovládanie jazyka i jeho používanie, takže táto problematika je prvok veľkej témy, týkajúcej sa jazyka v životnej orientácii človeka. Pretože je to nová perspektíva nazerania na prejavy jazyka, najprv sa osvetlí životná orientácia človeka, potom nasleduje výklad jazykovej komunikácie v tejto súvislosti, aby sa v širšom obzore ukázala problematika apelatívneho aj propriálneho pomenovania v koncovej časti príspevku.

VERTIKÁLNA A HORIZONTÁLNA ORIENTÁCIA ČLOVEKA

Globálny pohľad na existenciu človeka so zreteľom na hľadanie zdroja zmyslu jeho života a kritéria dobrého, vydareného života ukazuje dve možné orientácie, ktoré filozof Peter Sloterdijk (2009) výrazne stransparentnil ako protiklad vertikality a horizontality. Výraz vertikality označuje orientáciu človeka na niečo vyššie, ako je on sám, teda upnutosť človeka na niečo, čo stojí nad jeho faktickým JA. Toto vyššie vzbudzuje v ňom napätie, ktoré ho núti uberať sa tým smerom. V jeho vedomí sa vytvorilo niečo, čo predstavuje vyššiu hodnotu, akou je jeho faktická existencia. Toto vyššie si predstavuje, že je niekde nad ním a odtiaľ sa obracia na človeka a vyvoláva v ňom „vertikálne napätie“. Tým, že človek svoje bytie dáva do vzťahu s niečím vyšším, nastavuje sa na to, aby sa jeho bytie menilo na niečo hodnotnejšie. Z tejto entity ako vyššej hodnoty vyžaruje sila, ktorá je fundamentálnym zdrojom zmyslu ľudskej existencie: orientácia na toto vyššie, na vyššiu hodnotu, zacielenosť bytia na ňu sa premieta do vedenia života, ktorý má zmysel, a teda je základom jeho vydarenosti. Otázka je, čo má byť touto vyššou entitou. Nadprirodzená sila, poriadok kozmu alebo umelecké dielo? Rozhodujúce je, že to nemôže byť niečo arbitrárne, ľubovoľné, lebo fenomén vyššieho človek prežíva ako požiadavku, naliehajúce, nutnosť, teda nielen ako niečo atraktívne, ale aj imperatívne, prikazujúce, že človek musí viesť život riadený upnutosťou na to vyššie, čo teda má vnímať ako najvyššiu autoritu (z toho plynie, že človek musí zmeniť svoj život, ak sa neriadi týmto imperatívom, lebo sa mu inak život nemôže zdať, nemôže mať pravý zmysel). Teda: život človeka sa naplňuje existenčným zmyslom tým, že prežíva vertikálne napätie, ktoré kladie na neho nearbitrárnu požiadavku, aby svoj život riadil s orientáciou na vyššiu hodnotu, akou je on sám (porov. Kriza, 2018).

Výrazom horizontalita sa označuje orientácia človeka na to, aby sa odlíšil od iných tak zreteľne, ako je to možné. Ide o „horizontálnu“ snahu človeka o optimálnu individualizáciu, o potvrdenie svojej individuálnej identity alebo aj kolektívnej totožnosti. Tejto orientácii zodpovedá známa výzva: „Zostaň sám sebou!“ Táto orientácia vedie k tomu, aby sa človek sústreďoval na to, aký fakticky je a aký môže byť bez hľadania zdroja zmyslu života v niečom vyššom, v niečom, čo je mimo neho. Človek môže a musí sám určovať zmysel života, lebo existuje v bezzmyslovom svete. Ozmysľujúca sila je vo vnútri človeka, nie niekde mimo neho, sám musí využívať a rozvíjať svoje danosti, rozhodovať, určovať svoje preferencie a tým naplňovať svoj život vlastnou voľbou. V čom nachádza takto orientovaný človek to, čo dáva zmysel jeho aktivitám? V uspokojovaní svojich potrieb, čo vedie k tomu, aby zasahoval do sveta a menil ho so zreteľom na tento cieľ. V popredí je orientácia na perfektivizáciu seba a sveta v prospech čoraz väčšieho životného komfortu, predpokladajúceho uspokojenie životných potrieb.

O čom vypovedá protiklad týchto orientácií ľudskej existencie? O rozpornosti v mentálnom svete človeka, ktorá plynie z jeho existenčnej závislosti od vonkajšieho sveta a jeho vývoja, spočívajúceho v oslobodzovaní sa od tejto závislosti, v posilňovaní vlastnej autonómie, a teda aj v autopojetizácii vlastného života. Človek sa musí vyrovnávať s otázkou, či sa má orientovať na objektívne dané sily, upínať sa na ne a tak naplňovať svoj život, alebo na seba samého ako na subjekt, ktorý sa emancipoval a napĺňanie života má vo „vlastných rukách“, a preto sa vyzdvihuje individuálna sloboda, umožňujúca individuálnu voľbu. Na jednej strane ho priťahuje predstava, že objektívne sily sú mu prístupné, môže ich poznávať, zmocniť sa ich, čo podporuje jeho slobodu (sloboda v tom prípade znamená možnosť konania so znalosťou vecí), a na druhej strane prejavuje sklon k autarkii a autoregulácii vlastného života, k slobode v zmysle rozhodovania a voľby bez nátlaku. V súčasnosti pozorujeme posilňovanie tohto sklonu aj naturalizáciou odmietania korešpondenčnej pravdy ako východiska tradičnej epistemológie. Eliminácia korešpondenčnej pravdy s argumentáciou, že principiálne nie je možná, otvára cestu k jej pragmatizácii a k oslobodeniu človeka od jej nátlaku, ktorý obmedzuje jeho slobodnú voľbu. Vyhrotene povedané, aj o „pravde“ rozhoduje človek, nemôže to byť niečo objektívne, čo musí bezpodmienečne prijať.

Ak nazeráme na človeka ako na bytosť, pre ktorej existenciu sú rozhodujúce jeho potreby, v nadväznosti na predchádzajúci výklad ako východisko ďalšieho uvažovania sa núka téza, že aktivity človeka sú riadené jeho horizontálnymi a vertikálnymi potrebami (potrebami viazanými na horizontálnu a vertikálnu orientáciu jeho existencie). Potrebu prežívame ako nedostatok (deficit) niečoho v našom živote, čo nás orientuje na jeho odstránenie. Rozlišovaním medzi horizontálnymi a vertikálnymi potrebami upriamujeme pozornosť na to, že človek je bytosť s horizontálnou aj vertikálnou existenčnou orientáciou a prežíva deficit v jednom aj druhom smere. Vertikálnu potrebu človek prežíva ako potrebu mať prístup k objektívnej pravde

(k tomu, „ako sa veci majú“) i ako paradigmatickú potrebu, čiže ako potrebu objaviť vzor pre vlastné správanie a konanie („podľa čoho sa má orientovať moje správanie a konanie“). Tieto potreby vzišli z praskúsenosti človeka, že imitáciou toho, čomu vo svete rozumie, sa dokáže adaptovať na svet, a teda konať tak, aby ťažil pre seba z tohto rozumenia, implikujúceho akceptáciu paradigmatickej moci imitovaného, jeho vzorovosť pre adaptačnú orientáciu. Ilustračne: Keď človek začal rozumieť tomu, že rastlinám sa darí len v pôde s vlhkosťou, mohol imitovať dažďové zavlažovanie a tým sa adaptovať na túto stránku prírodnej danosti tak, aby podporil svoje prežitie. Táto skúsenosť vzbudzovala v ňom akceptačný vzťah k prírode ako vzoru konania. Poznávanie toho, „ako sa veci majú“, napríklad toho, že základnou podmienkou existencie rastlín je pôda s vlhkosťou, určilo, že fundamentálnou perspektívou, z ktorej človek pristupuje ku konaniu, sa stala pravdivosť (či konanie zodpovedá tomu, „ako sa veci majú“, alebo nie). Orientácia na poznanie objektívnej pravdy a na konanie v jej duchu sa stala vertikálnou potrebou. Aj keď niekto odmieta pravdu v tomto zmysle, nemôže zatvárať oči pred tým, že v našej vôli prejavovanej výrokom „Chcem vedieť/poznať pravdu“ sa zraď potreba upínať sa na to, „ako sa veci majú“, lebo je to náš základný, východiskový postoj k svetu.

VERTIKÁLNE A HORIZONTÁLNE KOMUNIKAČNÉ POTREBY

Človeku aj v komunikačnej modalite je vlastná horizontálna i vertikálna orientácia a tým aj zodpovedajúca sada potrieb. Horizontálne komunikačné potreby vzišli z diferenciácie komunikačnej sebarealizačnej potreby, ktorú začal pociťovať protočlovek – evolučne prvotný človek – v procese subjektivizácie, v ktorom sa navodzoval vzťah subjekt – objekt, a to tým, že evolučné formovanie človeka sa dialo ako hermeneutizácia protoľudskej bytosti jej evolučným zrením na bytosť, ktorá je nastavená na to, aby rozumela svojmu okoliu. A rozumieť znamená vniknúť do jazyka okolia – rozumenie predpokladá semiotizovaný svet (jazykový svet nielen v zmysle verbálneho jazyka) –, a tak s ním komunikovať („čo mi chce okolie povedať“). Vzájomné vnímanie jednotlivcov ako aktérov vo vzťahu subjekt – subjekt mohlo byť založené na poznaní, že „chciet niečo povedať“ je ich bytostná vlastnosť v spätosti s vlastnosťou „schopný niečomu rozumieť“. V sociálnych kontaktoch tieto vlastnosti prežívali ako potrebu ich realizácie – potrebu komunikačnej sebarealizácie. Uspokojovanie tejto potreby dávalo ich spoločnému bytiu zmysel, ktorý prežívali v duchu „naša koexistencia nadobúda zmysel tým, že si chceme niečo povedať a rozumieť tomu, čo si povieme“. To je pragmatický zmysel sociálnej koexistencie, ktorý zdôvodňuje jej praktickú užitočnosť.

Táto komunikačná sebarealizačná potreba sa diferencovala zväčšovaním rozmanitosti sociálnej interakcie, v ktorej jednotlivci objavovali svoje sebarealizačné možnosti reagovaním na nové a nové podnety zo sociálnych kontaktov. Podnety vychádzajúce z týchto kontaktov zasahovali rozličné stránky sociálnych vzťahov,

takže objavovanie sebarealizačných možností sa dialo so zreteľom na to, čo bolo užitočné z hľadiska toho-ktorého aspektu týchto vzťahov. Reakcie na tieto podnety sa týkali hovorenia o niečom v rozličnej interpretácii, rozličným spôsobom, z rozličných perspektív a s rozličným postojom, dávania najavo svojej osobnosti v rozličných aspektoch, prejavovania vzťahu k recipientovi aj vôle vyvolať v ňom isté reakcie (porov. s komunikačným modelom Schulz von Thun, 1994, založeným na zobrazení jazykovej komunikácie v jej štyroch aspektoch: vo vecnom, v sebareprezentačnom, vo vzťahovom a v apelovom aspekte). Týmito reakciami boli nové a nové komunikačné praktiky, zahŕňajúce tvorivý prístup k jazykovým prostriedkom. V týchto praktikách sa realizuje komunikačná sebarealizačná potreba ako hybná sila v dynamike jazykovej komunikácie, do ktorej sa premieta dynamika človeka v jeho sociálnej modalite. V nich sa manifestuje ako otvorený komplex špecifikovaných potrieb – horizontálnych potrieb –, na uspokojovanie ktorých je zameraný náš komunikačný život. Od uspokojovania týchto potrieb závisí vydarenosť tohto života, navodenie stavu prežívaného v duchu „vlastnými silami dokážeme dať zmysel našej sociálnej koexistencii“.

Ako sa už naznačilo, fundamentálnou „vlastnou silou“ je interpretačná schopnosť, evolučne „vynútená“ interpretačnou potrebou subjektivizujúcej sa bytosti. Interpretačná potreba ako komponent komunikačnej sebarealizačnej potreby prejavuje svoju fundamentálnosť aj tým, že sa v komunikácii aktualizuje aj po aperpepcii jazykových štruktúr (teda aj vtedy, keď sa ich význam proste „dostavil“), čo komunikanti využívajú na navodzovanie rozličných komunikačných efektov (nachádzanie „skrytých“ významov, odlišenie mieneného od povedaného, efekt humoru a pod.). To svedčí o tom, že k našim základným horizontálnym orientáciam patrí aj orientácia na uspokojovanie interpretačnej potreby, čím sa reprodukuje ako subjekty, ktorých táto potreba privádza k otázke, či náš komunikačný život nemá aj hlbší zmysel, akým je uspokojovanie horizontálnych komunikačných potrieb. Pravda, aj v rámci týchto potrieb zisťujeme „očividný“ aj hlbší zmysel, ktorý sme práve naznačili: komunikáciou človek zachováva seba ako autohumanizačnú bytosť aj ako sociokultúrneho i individuálneho jedinca (detailný výklad tejto otázky podáva Dolník, 2017).

Obráťme pozornosť na vertikálnu komunikačnú orientáciu otázkou, z čoho plynie táto orientácia. Odpoveď na ňu je aj reakciou na možné podozrenie, že ide o násilnú aplikáciu filozofického konštruktú horizontálnej a vertikálnej orientácie človeka. Môžeme vyjsť z jednoduchej komunikačnej sebareflexie so zameraním na naše prvotné rozhodovania pri vstupe do komunikácie, ktoré sa týkajú odstupu medzi komunikujúcimi. Explicitne, ale častejšie implicitne až podprahovo si kladieme otázky: Mám hovoriť pravdu, alebo nepravdu, resp. čiastočnú pravdu? (Vieme, že pravda v konečnom dôsledku zbližuje ľudí; nepravda môže byť užitočná, ale vieme, že „lož má krátke nohy“.) Mám sa prezentovať pravdivo, tak, aby recipient videl, aký som skutočne, alebo sa mám pretvarovať, resp. čiastočne zakrývať svoje JA? (Vieme, že

aj pravdivý obraz seba v konečnom dôsledku ľudí zblízuje.) Ako mám dať najavo svoj vzťah k recipientovi, majú na mysli, že vzťah, ktorý ľudí zblízuje, je pravý, opravdivý? (Vieme, že ľudom má byť vlastná „láska k blížnemu“, „bratská“ láska; porov. s revolučným sloganom „sloboda, rovnosť, bratstvo“.) Akým právom môžem pôsobiť na recipienta, ako chcem na neho pôsobiť? (Vieme, že ľudí približuje k sebe, alebo vzdďaľuje od seba aj to, či uznávajú, že ten druhý má právo na to, aby informoval, žiadal, kritizoval, navrhoval, zabával, presviedčal atď.) Otázky sú motivované tým, že vieme o extrémnej dôležitosti odstupu v sociálnom živote, a ich kľúčovými výrazmi sú *pravda*, *pravdivý* (skutočný), *opravdivý*, *právom* (mať právo). Prečo je sociálny odstup v koexistencii ľudí enormne dôležitý?

Význam sociálneho odstupu, formálneho aj neformálneho, pre štylizáciu a spôsob komunikácie vôbec je dobre známy. Tu ide o odstup v aspekte jeho prekonávania, takže otázka sa špecifikuje: Z čoho plynie, že prekonávanie sociálneho odstupu je „hĺbkovým“ atraktorom v komunikačnom dianí? Pripomeňme si túžbu človeka – často prejavovanú umeleckým spôsobom – po „splynutí, súzvuku duší“, obdiv patriaci tým, ktorí „si absolútne rozumejú“, filozofiu „návratu k prírode“, túžbu po vniknutí do „tajomstiev univerza“ alebo uznávanie potreby byť empatický. Zjavuje sa tu atavizmus ako stopa subjektivizujúceho sa protočloveka, ktorý sa vyvíjal tak, že si uvedomoval seba ako subjekt s odstupom od sveta, do ktorého sám patril, čo aj prežíval a postupne si aj uvedomoval. Formovaním subjektu sa navodzoval aj tento odstup, ale súčasne sa aj neutralizoval (ale neodstránil) prežívaním a potom aj uvedomovaním svojej príslušnosti k svetu v rámci jeho interpretácie, ktorou sa v ňom existenčne orientoval. Interpretácia sveta však nemala len pragmatický význam (uspokojovanie praktických existenčných potrieb), ale aj fundamentálny duchovný zmysel, spočívajúci v tom, že je v nej zakódovaná orientácia na dialektický subjektovo-objektový poriadok sveta, založený na neutralizácii vzniknutého odstupu medzi subjektom a objektom, ktorá sa dosahuje duchovným adaptačným splynutím subjektu s objektom. Toto splynutie sa v subjekte zakotvilo ako zážitok a vedomie pravdy. Pravda sa teda stala prostriedkom neutralizácie odstupu subjektu od sveta, od objektu aj iného subjektu a zameranosť subjektu na ňu sa stala jeho fundamentálnou potrebou – jeho vertikálnym orientačným bodom, vyvolávajúcim ono „vertikálne napätie“.

Do komunikácie vstupujeme s „pravdivostným napätím“, ktoré pôsobí na nás ako „komunikačné svedomie“, prikazujúce každému z nás, aby komunikačne konal v zmysle „mal by som hovoriť pravdu“, „mal by som sa prezentovať pravdivo“, „mal by som nadväzovať, udržiavať opravdivý vzťah k partnerovi“, „mal by som len oprávnené pôsobiť na partnera“. Nie je rarita, že nás „komunikačné svedomie“ hryzie, pretože sme preferovali uspokojovanie horizontálnej potreby, čo potvrdzuje, že komunikáciu založenú na pravde – pravdivostnú komunikáciu – vnímame ako takú, aká by mala byť za ideálnych podmienok. Vertikálna komunikačná orientácia je orientácia na pravdivostnú komunikáciu ako komunikačný ideál, ktorý korení v nutnej neutralizácii odstupu subjektu od sveta, navodeného v evolučnom procese.

VERTIKÁLNE A HORIZONTÁLNE POMENOVACIE POTREBY

Vertikálna a horizontálna orientácia sa týka aj potreby pomenovať entity, dať im meno, nejako ich nazvať. Jedným z možných prístupov k tejto potrebe je jej včlenenie do výkladu inštitučnej skutočnosti. V tomto výklade jazyk je prvok v množine inštitučných skutočností, a teda aj pomenovacia jednotka (meno, názov) je inštitučná skutočnosť. Oživme si obsah konceptu inštitučná skutočnosť, o rozpracovanie ktorého sa najviac zaslúžil filozof John R. Searle (2013). Východiskom jeho výkladu je zafixovanie protikladu medzi surovými skutočnosťami, ktoré existujú nezávisle od ľudských inštitúcií, a inštitučnými skutočnosťami, ktoré môžu existovať len v rámci ľudských inštitúcií (ilustračne: protiklad medzi tým, že ľad je voda v pevnom skupenstve, a tým, že Bratislava je hlavné mesto Slovenska). Ďalšie východiskové pojmy sú *konštitučné pravidlá* (v protiklade s *regulatívnymi pravidlami*) a *kolektívna intencionalita*. Konštitučné pravidlo má túto formu: „X platí ako Y v kontexte K“ (napr. tento stromček má platnosť vianočného stromčeka v príslušnej kultúre). Kolektívna intencionalita – nedá sa redukovať na individuálnu intencionalitu – má formu „my máme v úmysle“, „my robíme to a to“ a pod. (*my* tu vyjadruje, že kolektívitá nespočíva v súčte individuálnych intencionalít, pretože z toho nemôže vzísť kolektívne vedomie ani kolektívny cit). Kolektívna intencionalita je v základe spoločenskej skutočnosti (napr. prechádzka dvoch osôb), ale nie každá spoločenská skutočnosť je aj inštitučná skutočnosť, pretože tá sa vyznačuje niečím navyše.

Inštitučná skutočnosť sa vytvára tým, že v zmysle konštitučného pravidla surovej skutočnosti X sa pripisuje kolektívne uznávaný status – to je to „navyš“, s ktorým je spojená istá funkcia (statusová funkcia), a tak X nadobúda platnosť Y v určitom kontexte K. Rozhodujúce je, že vlastnosti entity X nie sú zárukou toho, aby sa jej mohla pripísať funkcia označená výrazom Y (napr. fyzické a psychické vlastnosti osoby X nezaručujú jej platnosť vo funkcii „dekana“, označenej výrazom *dekan* – Y). Rozhodujúca je kolektívna intencionalita: keď sa entite X pripíše istá funkcia – na základe tejto intencionality –, už symbolizuje niečo iné, funkciu Y. Ďalším dôležitým momentom je, že pripisovanie statusovej funkcie je spojené s nadobudnutím istej moci (samozrejme nie fyzickej moci). V kolektívnej akceptácii statusu Y je zakotvená aj istá forma navodenia moci. To znamená, že kolektívna akceptácia je konštitučným faktorom takej moci, a teda možné formy moci sú určené kolektívnym uznávaním. Moc sa prideľuje ľuďom – jednotlivcom alebo skupinám –, takže v prípade pripisovania statusovej funkcie objektu človek nadobúda moc vo vzťahu k tomuto objektu, čiže môže (má, smie a pod.) robiť to, čo by bez tejto moci nemohol (napr. ak kus plastu platí – na základe kolektívnej intencionality – ako identifikačná karta v príslušnom sociálnom kontexte, s touto statusovou funkciou sa spája moc vlastníka karty „môcť preukazovať svoju totožnosť s úradným potvrdením“, čo bez tejto moci nemohol). J. R. Searle to zhrňa tak, že „podľa všetkého obsah kolektívnej intencionality pri pripisovaní statusovej funkcie za normálnych okolností spočíva

v tom, že nejaký ľudský subjekt v jednotnom alebo množnom čísle má – pozitívnu alebo negatívnu, podmienenú alebo kategorickú – moc“ (op. cit., s. 107); protiklad pozitívna vz. negatívna moc sa vzťahuje na protiklad poverenie, splnomocnenie vz. nútenie). Elementárnu štruktúru kolektívnej intencionality zachytáva touto formulou: „Akceptujeme (S má moc [S robí A])“ (op. cit., s. 113; S je subjekt, S robí A je propozičný obsah statusovej funkcie moci – moc vždy oprávňuje niekoho robiť niečo alebo zabraňuje niekomu robiť niečo).

V kontexte tohto výkladu jazyk sa ukazuje ako komplexná inštitučná skutočnosť, vytvorená komplexom konštitučných pravidiel, založených na kolektívnej akceptácii (intencionalite), ktorou sa aj prideľuje moc nositeľom jazyka robiť to, čo plynie z tejto akceptácie. Výraz *jazyk* je aj označením statusu (Y), ktorý implikuje komplex funkcií, ako komunikačnú alebo mentalizačnú funkciu (jazyk ju plní tým, že je prostriedkom mentalizácie sveta, jeho mentálneho spracovania). Nositelia jazyka ho môžu (majú moc) používať na uspokojovanie svojich komunikačných, mentalizačných a iných potrieb. Obráťme pozornosť na pomenovacie jednotky v svetle tohto kontextu so zreteľom na otázku, ako sa pri týchto jednotkách prejavuje vertikálna a horizontálna orientácia používateľov jazyka.

Výrazom *pomenovacia jednotka* (tak, ako aj výrazmi *slovo*, *veta*, *význam* a pod.) sa dáva najavo statusová funkcia, ktorá sa pripísala reťazcu fyzických zvukov, vnímaných pri jeho vyslovovaní (surová skutočnosť X), ale platného v slovenskom jazykovo-kultúrnom prostredí ako inštitučná skutočnosť (Y), ktorá dáva používateľom jazyka pomenúvaciú moc, teda môžu pomenovať rozličné entity. Môžeme jednoducho konštatovať, že kolektívnou intencionalitou sa dostávajú do komunikačného života a v ňom sa udržiavajú také výrazy na základe pomenovacej potreby používateľov, ktorá patrí k ich horizontálnym potrebám. Na ďalšie uvažovanie bude užitočné pristiť sa pri tom, že bežne používame aj výraz *označovať*. Hovoríme: „Týmto výrazom označujeme veci tohto druhu“, ako aj „Týmto výrazom pomenúvame (nazývame, voláme) veci tohto druhu“. V odbornej komunikácii sa spravidla hovorí jedným dychom o označovaní a pomenovaní. Pripomeňme si napríklad, že Ferdinand de Saussure (1989, s. 95 – 97) jazykový znak opisuje ako psychickú jednotku s dvomi stránkami – označujúce a označované – a v kritickej poznámke o tradičnom prístupe k znaku sa vyjadruje tak, že je chybné predstavovať si znak ako produkt jednoduchej operácie, spočívajúcej v spojení zjednocujúcom meno a veci. Alebo logik Ladislav Tondl (1966, s. 55) naznačuje problémy navodzované termínom *označovať*, medzi ktorými je aj otázka, ktoré jazykové výrazy sa môžu uplatniť na označovanie niečoho, a konštatuje, že pre také výrazy sa obyčajne používa termín *meno*. V lingvistickej literatúre čítame, že onomaziológia je náuka o označovaní, s pripojením, že je to veda o pomenovaniach („*Onomasiologie – Bezeichnungslehre. Wissenschaft von den Benennungen*“; Schippan, 1992, s. 31), alebo v nadpise výkladu čítame, že ide o tvorenie označovacích jednotiek, ale vo výklade je reč o pomenovacích jednotkách (Filipec – Čermák, 1985, s. 101). Jasné je to, že označovanie aj

pomenovanie sa týka vzťahu znakového výrazu k asociovanej entite. Ako prežívame tento vzťah v jeho označovacom a pomenovacom aspekte?

Označovanie a pomenovanie sú dve statusové funkcie, pripísané reťazcu znakov, čím používatelia jazyka nadobudli moc príslušnými jazykovými výrazmi označiť kognitívne spracovanie entity a súčasne tým tieto entity aj pomenovať. Môžeme povedať, že pomenovaním entity istým jazykovým výrazom ju aj označujeme alebo že označením entity istým výrazom ju aj pomenujeme. V tom prípade sme sústredení na to, že jednou z mnohých našich potrieb je aj potreba zafixovať identifikáciu entity tak, aby sme s ňou mohli mentálne zaobchádzať aj hovoriť o nej. Označovaním pomenúvame, pomenúvaním označujeme – o tejto potrebe môžeme hovoriť tak i tak. Pomenúvame však kognitívne spracované entity len preto, aby sme ich tým označili a tak ich uložili do pamäti? Bežným javom je, že si nevieme spomenúť, ako sa to volá. Nehovoríme, že sme zabudli, ako je to označené, resp. že nám vypadlo z pamäti označujúce entity, na ktorú myslíme, ale konštatujeme, že si nevieme vybaviť, ako je tá entita pomenovaná. Ako prežívame tento pamäťový výpadok? Nie tak, že sme znepokojení našou neschopnosťou nadviazať kontakt s entitou, ktorú máme na mysli v reči? Nie je pomenovanie nástrojom na nadviazanie kontaktu s označenou, a teda kognitívne spracovanou entitou? K explicitnému vyjadreniu prežívania vzťahu znakového výrazu k asociovanej entite môže poslúžiť opis, že tento výraz je pre nás identifikačnou (a tým aj dištinktnou) značkou entity, vymedzenej jej relevantnými príznakmi, ktorú máme v pamäti ako jej pomenovanie, používané na nadväzovanie kontaktu s touto entitou v komunikačných udalostiach. Keďže „označovaco-pomenúvacie“ výrazy sa používajú kolektívne, sú produktom kolektívnej intencionality, máme ich v internalizovanej sústave inštitučných skutočností, v rámci ktorých sa vynímajú tým, že prostredníctvom nich máme moc na nadväzovanie kontaktu. Tým, že vyslovujeme tieto výrazy, kontaktujeme sa s príslušnými entitami a tým sa stávajú segmentmi sveta našej komunikácie. Tento svet sa vytvára na základe toho, že disponujeme pomenovacou kontaktnou mocou.

Aj do tejto moci sa premieta vertikálna orientácia človeka. To si žiada vysvetlenie. Keď používame pomenovania vo výpovediach, kontaktujeme sa nimi s príslušnými entitami tým, že sú nimi vyvolané v našej mysli, a súčasne obraciame nimi pozornosť recipientov na tieto entity, čo je prvotný predpoklad vzájomného dorozumievania (porov. s konceptom *vzájomná pozornosť*, ktorým sa vysvetľuje, ako nadobúda dieťa medzi deviatym a dvanástym mesiacom svojho vývoja schopnosť koordinovať svoje interakcie s predmetmi a inými osobami; Tomasello, 2015, s. 84 – 89). Pritom ich vnímame ako vlastné označovaným entitám, čomu zodpovedá, že bežne akceptujeme výrok „Aj veci majú *svoje* mená“, teda mená, ktoré sú im vlastné. Práve preto, že ich vnímame ako im vlastné, fungujú ako evokátory príslušných entít a tým aj ako usmerňovače pozornosti recipientov. Keď vyriekneme, že aj veci majú svoje mená, s veľkou pravdepodobnosťou sa približujeme k tomu, čo mal na mysli Kratylos, keď tvrdil, „že pre každú vec jestvuje od prírody správne pomenovanie...“

že jestvuje akási prirodzená správnosť mien, a to tá istá pre Grékov a pre všetkých barbarov“ (Platon, 1990, s. 580; ide o aj lingvistom všeobecne známy Platonov spis *Kratylos* o správnosti mien, teda o problematiku známu ako spor medzi fyseistami a theseistami). Zmyslovokonkrétna podoba pomenovania je, samozrejme, produkt voľby a konvencie, toho, že „sa nejakí ľudia dohodnú a označia niečo určitým výrazom“ (tamže), ako to tvrdil Hermogenes, s ktorým sa Kratylos sporí v Platonovom spise. To, že sa entity vôbec pomenúvajú, však nie je vec dohody, konvencie. Z čoho vzišlo, že ľudia entity pomenúvajú? Nejde aj v tomto prípade o to, že príslušný segment prírodného poriadku dával človeku „návod“ na správne konanie, zaručujúce dobrý vklad do navodenia a rozvíjania jazykovej komunikácie ako predpokladu stvárňovania sociálneho života?

Aj protočlovek vnímal zvuky prírody a vedel rozlišovať medzi zvukmi signalizujúcimi ich zdroje (zurčanie – potok, zavýjanie – vlk, syčanie – had a pod.). Vybavený imitačnou dispozíciou dokázal napodobňovať tieto zvuky tak, že aj napodobeniny mohli fungovať ako signály reálnych zdrojov. Začal si uvedomovať, že zvuky vychádzajúce z príslušných entít sú im vlastné, a imitátmi vytváral ich reprezentácie. Extrémne závažná bola skúsenosť, že tieto zvuky fungovali ako kontaktné prostriedky medzi druhmi. Jedinci nadväzovali nimi kontakt medzi sebou, „oslovovali sa“. Takto mohli fungovať aj ich imitáty, reprezentácie, čo človek využíval pri nadväzovaní kontaktu klamaním (napodobňovaním zvuku istého zvieraťa ho „oslovoval“, aby ho prilákal). Človek teda spoznal tento prírodný poriadok: Objektom aj živým bytostiam sú vlastné isté zvuky. Jedinci sa môžu týmito zvukmi kontaktovať. Imitáciou týchto zvukov, ktorou človek prirodzene disponuje (je mu prírodou daná), sa dá dosiahnuť to isté. Orientáciou na tento poriadok v človeku zrela pomenovacia kompetencia.

Imitácia zvukov bola zárodkom pomenovania. Človek dospel k pomenovaniu entít, keď si začal uvedomovať kontaktnú funkciu jazykových výrazov. Rozhodujúci význam mala jeho skúsenosť, že aj keď sa používajú len „akoby pravé zvuky“ (imitáty), kontakt s príslušnou entitou sa nadviaže, aj takými zvukmi sa „osloví“. Z možnosti funkčného stotožnenia fiktívneho pravého zvuku s pravým zvukom vzišla možnosť odklonenia od materiálne ikonického jazykového výrazu, možnosť uplatnenia neikonických výrazov s kontaktnou funkciou. Aj neikonické výrazy mohli fungovať ako vlastné príslušným entitám, fungovali tak, ako keby boli fiktívne pravé zvuky, pričom bolo bezvýznamné, či príslušné entity boli skutočne zdrojom zvuku. Prírodný poriadok spätý s nadväzovaním kontaktu medzi bytosťami priviedol človeka k tomu, že pochopil nutnosť použiť kontaktné jazykové výrazy, ktoré si začal uvedomovať ako ich pomenovania. Pomenovania sú „prirodzene správne“ – ako to tvrdil Kratylos –, také, ktoré sú vlastné entitám ako objektom kontaktovania. Disponovať pomenovaniami patrí k vertikálnym potrebám človeka. Uspokojovaním vertikálnej pomenovacej potreby človek vytvára nevyhnutné podmienky na to, aby navodzoval vzťahy tvoriace základ sociálneho života, mimo ktorého jeho život nemôže

byť vydarený. V uspokojovaní tejto potreby spočíva fundamentálny zmysel pomenovania. Svet pomenovaní je pravdivý obraz prírodného poriadku, ktorý je v základe koexistencie bytostí.

V akých zvukových podobách pomenovania existujú, závisí od dohody, ako to tvrdil Hermogenes. Pri voľbe pomenovaní a dohode o nich sa prejavujú horizontálne potreby používateľov jazyka, ich orientácia na vlastný pomenovací potenciál, do realizácie ktorého zasahuje ich motivačný svet, teda faktory, podľa ktorých posudzujú správnosť pomenovaní a hodnotia ich vhodnosť, výstižnosť, estetickosť a pod. Keďže pomenovania sú inštitučné skutočnosti, a teda ich status je určený kolektívnou intencionalitou, do ich podoby zasahuje kolektívny motivačný svet, ktorý spôsobuje, že pri akceptácii pomenovaní sa presadzujú preferencie, ako domáce pred cudzím, systémové pred nesystémovým, transparentné pred netransparentným a pod. Vlastný pomenovací potenciál zahŕňa aj možnosť prenášania pomenovania istej entity na inú entitu. Používateľ môže ekonomicky narábať s existujúcimi pomenovaniami v tom zmysle, že ich využije aj ako navodzovače kontaktu medzi pomenovaniami aj medzi entitami. V rámci antickej rétorickej tradície na trópy, ako metafora, metonymia, irónia, sa nazeralo cez prizmu náhrady – vlastný výraz sa nahrádza nevlastným, resp. vlastný výraz sa zamieňa nevlastným –, čo zodpovedá prvotnému videniu týchto javov. V skutočnosti však nejde o náhradu vlastného nevlastným, o to, že nevlastný výraz zastupuje vlastný, napríklad vlastný výraz *domov* pri metaforizácii sa nahrádza nevlastným výrazom *hniezdo*, ale o to, že sa aktualizuje kontaktný potenciál pomenovania: pomenovaním *hniezdo* používateľ sa mentálne kontaktuje s objektom „hniezdo“ aj s objektom „domov“ i s pomenovaním *domov* (*hniezdo* nie je nevlastné pomenovanie „domova“, ale ďalšie z možných pomenovaní tohto objektu, ktoré sú mu tiež vlastné). Príklad naznačuje možnosť existencie heteroným. Ďalšie horizontálne potreby používateľa uspokojujú realizáciou pomenovacieho mocenského potenciálu, teda využívaním pomenovacej kontaktnej moci ako produktu fungovania pomenovacieho konštitučného pravidla v aktuálnych situáciách. Čo sa deje v jazykovej komunikácii v rozličných situáciách, môžeme opísať aj výrazom komunikačná inscenácia. Vstupom do komunikácie vytvárame komunikačné scény, na ktorých uvádzame naše komunikačné hry, plánované aj spontánne, usporiadané aj chaotické a pod. Tieto hry sú založené na aktuálnom mentálnom sprítomňovaní entít, ktorými zosnúvame naše inscenácie, čo je možné preto, lebo dobre poznáme ich mená, ktorými ich „vyvolávame na scénu“.

V narastajúcej rozmanitosti sociálneho života vzhádzali aj ďalšie (horizontálne) potreby, ktoré stimulovali používateľov jazyka k rozšíreniu „ťažby“ z kontaktného potenciálu pomenovaní. Popri potrebe nadväzovania kontaktov medzi entitami, ako sme si to opísali, zjavila sa potreba aktualizácie kontaktu komunikantov s prostredím ako doménou výskytu pomenovania: pomenovania *iskrička*, *pionier*, *zväzák*, *hrdina práce* a pod. navodzujú kontakt so socialistickou minulosťou a jej ideológiou, terminologické pomenovania s vednými disciplínami, pomenovania, ktoré sú

v slovníku vyznačené štylistickými kvalifikátormi, s komunikačnými sférami alebo nárečové pomenovania s nie celospoločenskou jazykovou oblasťou. Ide o kontakty so segmentmi kultúry, ktorých konštituentmi sú aj príslušné pomenovania, ako to výrazne demonštrujú pomenovania zo sveta rozprávok a mýtov. Kultúra má normy správania, ktoré sa týkajú aj používania pomenovaní, takže aktualizácia kontaktov s prostredím je sprítomňovanie noriem. Markantne to demonštrujú vulgárne pomenovania, ktoré sú aj salientným príkladom negatívnej moci (nemôcť niečo robiť), nadobudnutej používateľmi prostredníctvom týchto pomenovaní.

Vertikálna orientácia človeka pri konštituovaní jazykového kontaktného média je ešte zjavnejšia, keď sa sústredíme na vlastné mená, najmä na mená osôb, ktoré používatelia jazyka iste vnímajú ako prototypové exempláre proprií. Vlastnými menami osoby oslovujeme – oslovovanie niekoho menom je najvýraznejším prejavom vertikálnej potreby človeka v rámci jeho sociálnej koexistencie s inými ľuďmi. Keď oslovujeme niekoho jeho menom, robíme to s oporou o presupozíciu, že meno je jeho bytostnou vlastnosťou, a preto môže oslovenie týmto spôsobom vyvolať kontaktnú reakciu v duchu „X sa dotýka mojej bytosti. Prečo?“. Oslovenie niekoho menom je kontaktný akt, v ktorom je sedimentovaná stopa zvukovej imitácie, ktorou pračlovek sa snažil nadväzovať kontakt (dnešní poľovníci v tom pokračujú). Ak imitácia zvuku zvierat a nebola dostatočne verná („pravdivá“), nadväzovanie kontaktu sa nevydarilo. Prečo reagujeme tak citlivo na nie verné („nepravdivé“) vyslovenie nášho mena pri oslovení? Preto, lebo sme orientovaní na pomenováciu pravdu, spočívajúcu vo vernosti vyslovovaného mena, ktorým sa reprodukuje naše meno ako reprezentácia našej bytostnej vlastnosti. Byť oslovený našim verným menom je naša vertikálna potreba, ktorá vzišla z prírodného poriadku, tvoriaceho základ nadväzovania kontaktov.

Ak sa v úvahe obmedzíme rámcom všeobecne akceptovaného výroku, že vlastnými menami sa identifikujú druhové jednotliviny, spomínanú citlivosť interpretujeme ako ochranu vlastnej identity, jedinečnej osobnosti s vôľou „byť uznávaný“. Ale meno osoby je niečo viac ako len identifikátor ľudskej jednotliviny, takže nejde iba o sebazáchovnú reakciu so zreteľom na vlastnú identitu a dôstojnosť. To „niečo viac“ je zahrnuté do interpretácie výroku, že naše meno je reprezentáciou našej bytostnej vlastnosti. Meno reprezentuje konštitučnú vlastnosť nášho bytia ako danosť prírodného poriadku, určujúceho, že existujeme (aj) v modalite, v ktorej prežívame seba ako bytosť, ktorej je vlastná zvuková štruktúra umožňujúca vystupovať na javisku života ako subjekt nastavený na pravdivý, úprimný sociálny kontakt (v predchádzajúcom výklade sa objasňovala potreba pravdivého komunikačného styku). Verne vyslovené meno vnímame ako signál záujmu o taký kontakt, resp. ako predpoklad dôveryhodného vstupu do pravdivej komunikácie. Odklon od tejto vernosti prežívame ako neuspokojenie našej vertikálnej potreby viazanej na vlastné meno: deformované vyslovenie nášho mena nie je konformné s našou fundamentálnou „propriálnou“ potrebou – byť oslovený tak, ako to vyžaduje naša subjektová nastavenosť, daná prirodzeným kontaktným poriadkom.

V tomto kontexte floskula *nomen est omen* nadobúda hĺbkovú interpretáciu. V bežnom živote ľudia často konajú v duchu jej povrchovej interpretácie, napríklad matka dáva meno dieťaťu podľa hrdinu alebo krásavice z televízneho seriálu, aby meno bolo znamením (želaného) osudu dieťaťa, zaručujúceho dobrý, vydarený život podľa zvolených vzorov z vyfabulovaného života. V hĺbkovej interpretácii tejto floskuly meno je znamenie, že človek je osudovo agensom aj paciensom oslovovania zvukovým komplexom, ktorý prežíva, vníma ako jazykové kontaktné médium, vyžadujúce vernú reprodukciu, pretože len tá zodpovedá pravdivému sociálnemu kontaktu, na ktorý je človek ako subjekt objektívne nastavený. Váha, ktorú pripisujeme vernej reprodukcii mena, naša citlivosť na dodržiavanie jeho pravého znenia, svedčia nielen o tom, že v sociálnom aj psychickom živote je dôležité, že jednotlivci majú svoje dištinkatívne mená označenia, ale aj o tom, že nemenej dôležité je, že vlastné mená orientujú človeka na autentickú komunikáciu a sociálnu koexistenciu.

Zámerné narušenie vernej výslovnosti mena osoby, ktorú niekto oslovuje, resp. o nej hovorí, je eklatantný príklad uspokojovania horizontálnej potreby prostredníctvom mena, napríklad potreby vyjadriť znevažujúci postoj k priamo alebo nepriamo oslovovanej osobe s rozličnou motiváciou. Príklad dobre znázorňuje, že používatelia jazyka inštrumentalizujú mená na uspokojovanie svojich potrieb, využívajúc značkovovo-hodnotovú silu mena, späť s jeho identifikačnou funkciou. Analýza vlastného mena v metodologickej tradícii filozofa 19. storočia Johna Stuarta Milla potvrdzuje predstavu, že také meno je len značkou bez významu, ktorou identifikujeme jednotlivinu. Detailnejšia analýza nás priviedla k pojmom *ozvlášťujúca identifikácia* a *ideálna ikonickosť*. Ozvlášťujúca identifikácia, na rozdiel od identifikácie štandardným logickým spôsobom alebo deiktickým úkonom, spočíva v projekcii jazykového výrazu do mentálnej reprezentácie objektu. Deje sa to aktom „krstenia“, dávaním mena istej jednotlivine explicitným alebo implicitným deklarativným rečovým aktom. Ideálna ikonickosť sa určuje v protiklade s materiálnou ikonickosťou: duchovné vnímanie príslušného objektu sa približuje k vnímaniu znakovej formy (pri materiálnej ikonickosti percepcia znakovej formy sa približuje k vnímaniu označovaného objektu). Deklarativným rečovým aktom označované nadobúda vlastnosť znakovej formy, označované sa onymizuje, a tak sa mentálne vytvára jedinečný objekt (porov. s rozsiahlejšími výkladmi v prácach Dolník, 1995 a 1998). Teraz dodávame, že jednotliviec vníma, prežíva svoje meno ako konštituent jeho JA v sociálnom kontexte. V tomto kontexte platí, že moje meno tvorí moje JA.

Z toho plynie, že ak sa niekto dotkne môjho mena, dotýka sa môjho JA podobne, ako keď sa dotýka môjho tela. Pri výklade o jazykovom násilí filozofka Sybille Krämerová (Krämer, 2004) možnosť takého násilia zdôvodňuje tým, že ako osoby máme dvojaké telo, a to fyzické aj sociálne a symbolicky konštituované. O existencii sociálneho tela svedčí naše meno, ktoré nám prisúdili ako faktor zakladajúci našu identitu, a tým aj isté miesto v sociálnom priestore. Takže: „Naše vlastné meno vyjavuje, že sme ukotvení v istej sociálnej životnej forme, že sme teda ‚osloviteľní‘“

a sme na toto ‚byť oslovení‘ aj odkázaní“ (op. cit., s. 6). Keďže disponujeme dvojakou telesnosťou, sme aj dvojako zraniteľní: fyzicky aj morálne (preto popri fyzickom násilí existuje aj morálne násilie). Hovorení o sociálnom tele je iste výstižné, ale ak berieme do úvahy, že naše meno tvorí naše JA v našom subjektívnom svete, je ešte výstižnejšie hovoriť o sociálno-subjektívnom tele (v protiklade s objektívnym fyzickým telom). Naše JA v našom subjektívnom svete je naše subjektívne telo konštituované naším menom, takže kto sa dotkne nášho mena, dotýka sa tohto tela. Dotyk môže byť – podobne ako dotyk fyzického tela – príjemný aj nepríjemný, a tak môžeme rozličnými „dotykmi“ mena niekoho uraziť, zosmiešniť, ponížiť a pod., ale aj dať niekomu najavo kladný vzťah.

V čom spočíva hodnotová sila mena osoby? Bežne sa niekoho pýtame, čo mu hovorí meno XY, napríklad *Hovorí ti niečo meno Alexander Dubček?* Táto otázka nie je zameraná len na identifikáciu osoby jej menom, ale v prvom rade na zistenie, či adresátovi je známe, aký status má osoba s týmto menom v kolektívnom vedomí, akú hodnotu predstavuje pre kolektív, a teda aké ocenenie jej prináleží. Meno osoby má hodnotovú silu v tom zmysle, že môže byť doň zakódovaná informácia o významnosti osoby v danom kolektíve aj o zodpovedajúcom verejnom postoji k tejto osobe. Kódovaním tejto informácie vo verejnom diskurze meno sa axiologicky instrumentalizuje, čo je motivované ideologickými, morálnymi, utilitárnymi a inými potrebami kolektívu aj jednotlivcov. Na uspokojovanie týchto potrieb sa používajú rozličné diskurzne praktiky, a to aj také, ktorými sa využíva hodnotová sila mena na zveličovanie alebo predstieranie významnosti osoby (porov. so sentenciou, že nie je dôležité, kto si, ale čo hovorí iným tvoje meno). Z hľadiska nositeľa mena ide o potreby spojené s tým, čo psychológ nazýva „ego-snaha“, t. j. „úsilí jedince získať v očiach svojich i svojho sociálneho okolia čo najväčšiu hodnotu... stať sa niekým, kto je vážený, obdivovaný, čtený, kto má moc, úspechy, dôveru atď.“ (Nakonečný, 1998, s. 176). Hodnotová sila mena je v službách evalvácie mena ako spôsobu sebarealizácie v mene dobrého života.

ZÁVER

Explicitným rozlišovaním medzi vertikálnymi a horizontálnymi potrebami sa aktualizuje teoretický obraz správania a konania človeka pod svetlom jeho orientácie vo svete, ktorá dáva zmysel jeho existencii. Konštruovanie primeraného obrazu sa nemôže udiť bez prihliadania na protiklad spiritualizácia vz. pragmatizácia ľudského života, teda na to, že ľudský život je poznačený napätím medzi sklonom človeka k uznávaniu objektívnej duchovnosti ako sily determinujúcej zmysel jeho existencie a sklonom k despiritualizácii, spočívajúcej v deaktualizácii objektívnej duchovnosti a vo vedení života v duchu „sám režimujem svoj život, som jeho tvorca a dávam mu zmysel“. Upriamovaním pozornosti na vertikálne potreby sa oživuje otázka hlbšieho zmyslu existencie človeka, jeho aktivít (správaní a konaní), najmä však jej aktuálna

verzia, či tieto potreby, spôsobujúce spiritualizáciu existenčnej orientácie, sa neutmujú ich neutralizáciou pragmatistickou životnou filozofiou a zodpovedajúcimi životnými praktikami. Výraz neutralizácia je tu iste namieste, lebo životná realita nesvedčí o tom, že tieto potreby zanikajú, ale o tom, že v istých životných kontextoch ich odsúva pragmatistický prístup k životu (kontextová neutralizácia). Spomínané „vertikálne napätie“ nevymizlo ani z existenčnej orientačnej bázy súčasného človeka, z jeho fundamentálneho životného pocitu.

Analýza jazykovej komunikácie a pomenovania z tejto perspektívy ukázala fundamentálnosť fenoménu pravda v jazykovom svete človeka. Z tohto hľadiska sa zreteľne vyjavuje, že do známeho protikladu *odrazový vz. konštruktivistický* výklad lexikálneho významu sa premieta protiklad vertikálnej a horizontálnej existenčnej orientácie človeka. Kým v odrazovom výklade vo význame sa odráža poriadok sveta (pravda, nie mechanicky ako v zrkadle, lež spracovaný naším mentálnym mechanizmom, odrážaná realita sa „láme“ v našej psychike), v konštruktivistickom výklade význam – ako aj poznanie – je výtvor diskurzu, vytvárame ho používaním jazyka, aby sme sa ním adaptovali na svet. Kým odrazová koncepcia potvrdzuje pôsobenie vertikality na vykladača významu, ktorý sa tak stotožňuje s presvedčením, že existenčná orientácia človeka je viazaná na to, čo je mimo neho a na čo je teda existenčne upnutý, konštruktivistická koncepcia je v súlade s horizontalitou, s presvedčením, že človek ako jazyková a sociálna bytosť je tvorca skutočnosti, v ktorej žije, v nej rieši svoje problémy a zamestnáva sa uspokojovaním svojich potrieb. Upriamovanie pozornosti na potreby človeka, na ich uspokojovanie nabáda na to, aby sa vedy o človeku a spoločnosti sústreďovali na otázky spojené s človekom v životnej praxi, s jeho chcením „dobrého“ života; porov. napríklad s východiskovou tézou v teórii nenásilnej komunikácie Marshalla B. Rosenberga (2001), podľa ktorej taká komunikácia je založená na poznaní, že ľudia majú potreby, ktoré musia byť splnené, aby boli šťastní. Skúmanie ďalších stránok jazykového sveta človeka povedie ku kompletizovaniu jeho teoretického obrazu pod svetlom vertikality a horizontality.

Bibliografia

BLANÁR, Vincent: Apelatívna a propriálna sémantika. In: Jazykovedný časopis, 1980, roč. 31, č. 1, s. 3 – 13.

BLANÁR, Vincent: Lexikálno-sémantická rekonštrukcia. Bratislava: Veda 1984. 216 s.

BLANÁR, Vincent: Das onymische System und sein Fungieren. In: Jazykovedný časopis, 1993, roč. 44, č. 2, s. 81 – 86.

BLANÁR, Vincent: Teória vlastného mena. Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii. Bratislava: Veda 1996. 252 s.

BLANÁR, Vincent: Pragmaticolingvistické metódy a problematika v onomastike. In: Jazykovedný časopis, 2004, roč. 55, č. 1, s. 3 – 19.

DOLNÍK, Juraj: Forma a význam vlastného mena. In: *Slavica Slovaca*, 1995, roč. 30, č. 2, s. 105 – 111.

DOLNÍK, Juraj: K pragmatike vlastných mien. In: 13. slovenská onomastická konferencia. Zborník materiálov. Zost. M. Majtán – P. Žigo. Bratislava: Esprima 1998, s. 21 – 25.

DOLNÍK, Juraj: Jazyk v sociálnej kultúre. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2017. 248 s.

FILIPEC, Josef – ČERMÁK, František: Česká lexikologie. Praha: Academia 1985. 281 s.

KRÄMER, Sybille: Gewalt der Sprache – Sprache der Gewalt. Berlin: Landeskommision gegen Gewalt 2005. 18 s.

KRIZA, Thomas: Die Frage nach dem Sinn des Lebens. Hamburg: Felix Meiner Verlag 2018. 335 s.

NAKONEČNÝ, Milan: Psychologie osobnosti. Praha: Academia 1998. 340 s.

PLATON: Dialógy. (Preložil J. Špaňár.) Ed. P. Kuklica. Bratislava: Tatran 1990. 928 s.

ROSENBERG, Marshall B.: Nenásilná komunikace. 4. vyd. (Preložila N. Garciová.) Praha: Portál 2016. 224 s.

SAUSSURE, Ferdinand de: Kurs obecné lingvistiky. (Preložil F. Čermák.) Praha: Odeon 1989. 467 s.

SEARLE, John R.: Die Konstruktion der gesellschaftlichen Wirklichkeit. Zur Ontologie sozialer Tatsachen. 3. Aufl. Berlin: Suhrkamp Verlag 2013. 248 s.

SCHIPPAN, Thea: Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. Tübingen: Max Niemeyer Verlag 1992. 306 s.

SCHULZ von THUN, Friedemann: Miteinander Reden. Bd. 1.: Störungen und Klärungen. Allgemeine Psychologie der Kommunikation. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt 1994. 269 s.

SLOTTERDIJK, Peter: Du mußt dein Leben ändern. Über Anthropotechnik. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag 2009. 723 s.

TOMASELLO, Michael: Die kulturelle Entwicklung des menschlichen Denkens. Zur Evolution der Kognition. 5. Aufl. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag 2015. 307 s.

TONDL, Ladislav: Problémy sémantiky. Praha: Academia 1966. 366 s.